

FÜSUN ÜSTEL
Kültür Politikasına Giriş
Kavramlar, Modeller, Tartışmalar

FÜSUN ÜSTEL Ortaöğrenimini Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde, yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde tamamladı. 1982'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde araştırma görevlisi oldu. 1987'de "Türk Ocakları (1912-1931)" başlıklı teziyle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden doktor unvanını aldı. 1993'te doçent, 2000'de profesör oldu. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü ve Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 2017'de emekli oldu. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)* (İletişim Yayınları, 1997), *Yurttaşlık ve Demokrasi* (Dost Yayınları, 1999), *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde - II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (İletişim Yayınları, 2004), (Günay Göksu Özdoğan, Ferhat Kentel ve Karın Karakaşlı ile birlikte) *Türkiye'de Ermeniler: Cemaat, Birey, Yurttaş* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009) başlıklı kitaplarının yanı sıra yerli ve yabancı sosyal bilim dergilerinde Türkiye tarihi, milliyetçilik ve kimlik sorunuyla ilgili makaleleri yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 3070 • Araştırma-İnceleme Dizisi 502

ISBN-13: 978-975-05-3180-4

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Ahmet Insel, Melike Işık Durmaz

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Seher Kış, 2021

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Büşra Bakan, Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FÜSUN ÜSTEL

Kültür Politikasına Giriş

Kavramlar, Modeller,
Tartışmalar

Özer'e...

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
--------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR POLİTİKASI NEDİR?	13
Kültür: Zahmetli bir kavram.....	14
Kültür politikası çalışmaları: Genç bir disiplin.....	22
Kültür politikası “çalışmak”.....	25
Bir açıklama biçimi olarak modelleştirme: Geçerliliği ve sınırları.....	43
Kültür politikalarında yakınsama.....	51
Kültür politikasının şefkatli eli çok mu gerekli?.....	58

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜREL HAKLAR: KÜLKEDİSİ Mİ, ZEYNA MI?	65
Bir hak kategorisi olarak kültür: Tartışmalı bir kavramın çetin güzergâhı.....	69
Koruma rejimleri ve hukuki düzenlemeler: “Ulusal”dan “yerel”e.....	74
Uluslararası insan hakları hukuku: “Kültür hakkı”ndan “kültürlerin hakkı”na.....	83
Kültürel hakların devletle dansı: “Çekince”den “tanımaya”.....	92
Yeni binyıla yeni bir kavram: Kültürel çeşitlilik.....	95
Bir hak kategorisinin sergüzeştisi: Mazlum Külkedisi’nden savaşı Prenses Zeyna’ya.....	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR POLİTİKASI BİR FRANSİZ İCADI MI?	111
Devrim ve kültür: Süreklilik ve kopuş.....	115
Sol imgelemde kurucu mit: “Uzun III. Cumhuriyet”in kısa Halk Cephesi.....	125

André Malraux: Devrimci yazardan “kült” bakan yaratmak.....	136
Jack Lang: Pembe ceketli medyatik bakan.....	145
Bir Fransız istisnası: Kültür ve sanatın “cumhur”ları.....	153
Kültür politikasından bilanço kültürüne: İstisnadan geriye ne kaldı?.....	158

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

“KÜLTÜR ULUS”TAN “KÜLTÜR DEVLET”E:

ALMANYA’DA KÜLTÜR POLİTİKALARI	165
Başlangıçta <i>Kultur</i> vardı.....	169
Weimar Cumhuriyeti: “Altın çağ”ın kaotik düzeni.....	178
Politikanın estetikleştirilmesinden Nazisizleştirmeye: Nazi dönemi kültür politikası.....	184
Tek kültür niyeti, iki Almanya gerçeği.....	190
Tamamlanan benlik, tersine <i>Sonderweg</i>	207
<i>Kulturstaat</i> mı, kültür enfarküsü mü?.....	214

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRLEŞİK KRALLIK KÜLTÜR POLİTİKALARI:

MESAFELİ YÖNETİM Mİ, İÇLİ DIŞLI MI?	221
Mesafeyi korumak, sanatla yüz göz olmamak.....	227
Savaşa sanatla direnmek: Müzik ve Sanatların Teşviki Komisyonu.....	234
Kültür ve sanatla “seviyeli ilişki”: Büyük Britanya Sanat Konseyi.....	239
Demir Leydi’nin sermayeyle valsini.....	250
“Yeni” İşçi Partisi: Kültür politikasında yeni olan ne?.....	258
Fitrat olarak filistinizm ya da başlangıca geri dönmek.....	278

ALTINCI BÖLÜM

TRENİN SON YOLCUSU: AVRUPA BİRLİĞİ KÜLTÜR POLİTİKASI	281
Neden bir Avrupa kültür politikası?.....	285
Bir Avrupa kültür politikasına doğru.....	291
Kültüre başkent aramak.....	295
Kültür yetkisi: Maastricht Antlaşması.....	300
Çerçeve programlar: Tercih mi zorunluluk mu?.....	305
Semboller ve söylemler: Maksat “birlik ve beraberlik” olsun.....	310
Baharat mı, araç mı?.....	326

KAYNAKÇA	333
DİZİN	377

SUNUŞ

Araştırmacıların alışma alanlarını kimi zaman kurumsal zorunluluklar, kimi zaman kişisel merak ve yatkınlıklar belirler. 1980'lerin sonunda temel çalışma alanım olan milliyetçilik meselesine, kültür politikasına yönelik ilgilim eklendi. Paris'te randevuyla girilen bir dokümantasyon merkezinden, birkaç saat içinde alelacele ve biraz da rastlantıyla fotokopisini çektiğim makaleleri okuyarak başladım. 1992'de "Kültür Politikaları: Sorular, Sorunlar"¹ başlıklı ilk makalem yayımlandı. 1990'ların ikinci yarısında vatandaşlık meselesi üzerine çalışmaya başladığımda, kültür politikası hep yedekte tuttuğum, aslında nasıl bir yön alacağımı tam da bilmediğim bir ilgi alanı olarak kaldı. Sonunda alacağı yönü, kişisel merakımla akademik faaliyetimi birleştirme çabası oluşturdu. 1999 yılında Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nde seçmeli bir ders açtım. Kurguladığım ders programıyla bir oranda da olsa uyumlu tek Türkçe kaynak Hıfzı Topuz'un 1998'de yayımlanan *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*² alışmasıydı. Kültür politikası, siyaset bilimi disiplininin revaçta olan konuları arasında değildi; "büyük politika"nın büyük meseleleri karşısında ikincil, diğer kamu politikalarına bağımlı, cazibesi düşük bir araştırma alanı olarak görülmekteydi. Kadın ğrencilerin ağırlıklı olduğu derste el yordamıyla, sınırlı bir literatürle, eksikliklerimin bilinci ve onları telafi etme kaygısıyla ilerledim. İlk seçmeli dersime katılan öğrencilerimden zlem Ece Aydınlık, şu anda İstanbul Kültür Sanat Vakfı (IKSV) Kültür Politikaları alışmaları Direktörü, Bige rer ise İstanbul Bienali ve İKSV Güncel Sanat Projeleri Direktörü olarak çalışıyorlar. 1990'ların sonundan itibaren Türkiye'de devlet ve çeşitli va-

1 Füsun stel, "Kültür Politikaları: Sorular, Sorunlar", *İktisat Dergisi*, sayı 329-330, 1992.

2 Hıfzı Topuz, *Dünyada ve Türkiye'de Kültür Politikaları*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1998.

kıf üniversitelerinde Sanat Yönetimi programları açılmaya başladı. Bununla birlikte kültür politikası alanına yönelik ilgi sınırlı kaldı. Zaman içinde sayısı artan Kültür ve Sanat Yönetimi bölümlerinin eğitim ve öğretim programlarında meselelerin “politika” yönünden çok “yönetim” boyutu ön planda oldu. 2003’te İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi bünyesinde açılan Sanat ve Kültür Yönetimi Bölümü’nde lisans ve yüksek lisans düzeyinde, 2010’dan itibaren ise Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Doktora Programı’nda kültür politikası dersleri verdim. Bu süreçte farklı *ethos*’ları olan kamu-vakıf üniversitesi, bilgi ve entelektüel donanımları farklı olan lisans-yüksek lisans öğrencileri ayrımını dik-kate alarak dersin pedagojisini sürekli gözden geçirdim.

Elinizdeki çalışmanın genel çerçevesiyle ilgili belirtmek istediğim üç nokta var. İlk nokta, bu kitapta kültür politikası bir kamu politikası olarak ele alınmıştır. İkincisi, metnin bütününde yer alan örnekler, Avrupa coğrafyasıyla sınırlı tutulmuştur. Bununla birlikte ilk iki bölümde sunulan genel çerçeve, Avrupa dışı coğrafyalar için de açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Üçüncü nokta ise, mümkün olduğunca disiplinlerarası bir yaklaşımın benimsenmiş olmasıdır. Kitap, altı bölümden oluşuyor. “Kültür Politikası Nedir?” başlıklı Birinci Bölüm’de, kültür politikasının tarihsel süreç içinde ortaya çıkışı ve gelişim süreci, kapsamı, belli başlı politika modelleri ve alandaki güncel tartışmalar yer alıyor. “Kültürel Haklar: Külkedisi mi, Zeyna mı?” başlıklı İkinci Bölüm’de, kültür hakkı ve kültürel hakların özellikle İkinci Dünya Savaşı ertesinde ülkelerin iç hukukunda ve uluslararası insan hakları hukukunda yer bulması, demokrasi ve/veya demokratikleşme perspektiflerinden değerlendiriliyor. Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Bölümler, kültür politikası alanındaki ideal-tiplerin örneği olarak kabul edilen Fransa, Birleşik Krallık ve Almanya’yı inceliyor. Bu bölümlerin her birinin farklı bir sorunsaldan hareket ettiği dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır. “Kültür Politikası Bir Fransız İcadı mı?” başlığını taşıyan Üçüncü Bölüm’de vurgu, devlet üzerinedir. Başka bir anlatımla, devletin kültür ve sanat alanına müdahalesinin meşruiyeti ve gerekliliği konusunda kadim bir geleneğe sahip Fransa’da zaman içindeki dönüşümlere rağmen devam eden “kültürel devlet” olma iradesi tartışılmaktadır. “Kültür Ulus’tan ‘Kültür Devlet’e: Almanya’da Kültür Politikaları” başlıklı Dördüncü Bölüm’ün ağırlık merkezi, ulus üzerinedir. Bu çerçevede Almanya’nın, her ne kadar anlamı ve yönü değişse de siyasal birliğin kurulduğu 19. yüzyıldan Nazi rejimine, merkezî bir yapıdan federalizme, bölünmeden yeniden birleşmeye ve günümüze, ulus-devlet-kültür ilişkisi değerlendirilmektedir. “Birleşik Krallık Kültür Politikaları: Mesafeli Yönetim mi, İçli Dışlı mı?” başlığını taşıyan Beşinci Bölüm’de vurgu, ekonomi üzerinedir. Liberal ekonominin gerekleri doğrultusunda devletin uzun süre boyunca kültür alanına müdahaleden kaçındığı, daha sonra ise “mesafeli yönetim” olarak tanımlanan bir modelin öncülüğünü yaptığı Birleşik Krallık’ta, kültür politikasının ekonominin önemli bir bileşeni haline geliş sürecine ve bu bağlamda ortaya çıkan çeşitli tartışmalara odaklanılmıştır. Bu üç bölümün değişik sorunsallardan hareketle kurgulanmış olması nedeniyle, literatür seçiminden kavram-

sal çerçeveye, metinlerin kurgusundan iç düzenlemesine kadar bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, eşyanın tabiatı gereği ve yazarın bilinçli tercihinin sonucudur. “Trenin Son Yolcusu: Avrupa Birliği’nde Kültür Politikası” başlıklı son bölümde ise, bütünleşme sürecinde bir “Avrupalılık kimliği”nin inşası çerçevesinde hayata geçirilen; ancak kapsayıcı ve sistemli bir politikaya dönüşmeksizin daha çok dağımık kültür projeleri düzeyinde kalan çabalar ve her birinin sorunları ele alınmıştır.

Bu çalışma çeşitli aşamalardan geçti. “Kendine ait bir oda”nın kuytulduğunda okuma ve düşünme; dersleri planlama ve öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenleme; meslektaşlarla paylaşma ve tartışma, süreli yayınlar için yazılan makaleler; 2013’te Galatasaray Üniversitesi’nde çıkan yangında kaynaklarının ve notlarının çok büyük bölümünün elimden süzülüp gitmesi; yeniden başlamak için cesaret toplama, yeniden başlayınca yeni meseleler üzerine düşünme, defalarca dağılıp yeniden toparlama... Çalışmanın çeşitli aşamaları, sevdiğim ve değer verdiğim kişilerle örtüşüyor. Elif Kamışlı, Sine Ergün ve Ceren Özpinar’ın İstanbul Bilgi Üniversitesi’ndeki derslerimde verdikleri desteği unutmadım. Ulaşamadığım kaynakları birbirleriyle yarışırca sağlamaya çalışan, kitabın bazı bölümlerini okuyarak önerilerde bulunan, ama en önemlisi çalışmanın yayımlanması için beni sürekli yüreklendiren Cemil Yıldızcan, Özlem Ece Aydınlık, Özge Biner, Özen Ülgen, Özgür Adadağ, Özge Özyılmaz, Bige Örer ve Gökçe Dervişoğlu Okandan’a çok şey borçluyum. Kızım Pınar Üstel’le, gecenin hep çok geç saatlerinde başlayan ve uzun süren sosyal bilimler tartışmalarımız, kitapla her zaman doğrudan ilişkili olmasa da yıllar içinde yeni sorular üretmemi ve farklı düşünme biçimlerine açılmamı sağladı. Dostum Ahmet İnsel’e, titiz çalışmasıyla kitabın son haline gelmesine önemli katkılarda bulunan İletişim Yayınları editörü Melike Işık Durmaz’a, düzeltmenler Büşra Bakan ve Berkay Üzüm’e, özgün kapak illüstrasyonu için sevgili Seher Kış’a ve kapak tasarımı için Suat Aysu’ya teşekkür ederim.

Kitabın meraklılara, kültür ve sanat dostlarına, akademisyenlere, öğrencilere ve alanda çalışan profesyonellere ulaşması ve yararlı olması umuduyla...

KÜLTÜR POLİTİKASI NEDİR?

Kültür politikası alanında yapılan çalışmaların giriş bölümleri birbirine benzer. Bir “kavramsal cengel”le karşı karşıya bulunan yazar, kimi zaman gerekli olmasa da asıl meseleye gelmeden önce kültür kavramının yüzü aşkın tanımını arasından mümkün olduğunca kapsayıcı bir açıklamaya ulaşmak ve okura sunmak üzere amansız bir çaba gösterir. Oysa İngiliz Kültürel Çalışmaları'nın kurucularından Raymond Williams, kültürün “İngiliz dilindeki en karmaşık iki-üç sözcükten biri”¹ olduğu konusunda uyarılmış ve bu cümle araştırmacılar tarafından bir genel kabul ya da “Yalnız değilsin!” mesajı olarak algılanmıştır. Ancak üstat Williams bu kanaate, *Kültür ve Toplum*'da (1958) kültürün sıradan olduğu iddiasında bulunduktan (*culture is ordinary*) –ve bir yönüyle kendini bağağından vurduktan– ve kültürle içli dışlı kaldığı uzun yıllardan sonra varmış, bu süreçte de üzerine düşeni hakkıyla yerine getirmiştir.

Kültür politikası araştırmacılarına bir başka uyarı da politika kavramının tanımını konusunda yapılır. Kültür ile karşılaştırıldığında politika daha da sıradandır; siyaset bilimcilerine göre, “her şeyde” ve “her yerde”dir. Ancak tam da “her şeyde” ve “her yerde” olması nedeniyle politika kavramı da kültür gibi karmaşık ve muğlaktır. Başta devlet olmak üzere çeşitli kamu erklerine, siyasal kurum, yapı, süreç ve ilişkilerin bütününe gönderme yapan bir kavram olarak politika, yönetim sanatını; kamusal işlerin düzenlenme ve yürütülme biçimini; devlet, kurum, örgüt, siyasal parti, işletme ya da bireyler tarafından belirlenmiş bir he-

1 Raymond Williams, “Culture (Kültür, hars)”, *Anahtar Sözcükler*, çev. Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 105. Williams 1976 tarihli kitabında, kültür sözcüğünün karmaşık yapısı konusunda şu açıklamayı getirir: “Kısmen birkaç Avrupa dilindeki girift tarihsel gelişiminden, fakat esasen birkaç ayrı entelektüel disiplindeki ve birkaç ayrı ve de bağdaşmaz düşünce sistemindeki önemli kavramlar için kullanılmasından dolayı bu böyledir.”

defe ulaşmak üzere geliştirilen ya da hayata geçirilen tutum ve eylemleri içerir. Bu yönüyle politika, seçilmişlerden sendikalara, hükümetlerden sivil toplum ya da lobi kuruluşlarına kadar uzanan, birçok farklı bireysel ve kurumsal aktörün ulusal güvenlikten adalete, kamu maliyesinden sağlık, eğitim ve kültüre kadar geniş bir alanda, ulusal, ulusüstü, uluslararası, bölgesel, yerel vb. düzlemlerdeki eylem ve müdahalelerini ilgilendirir. Dolayısıyla araştırmacı, tüm bu muğlaklık içinden politika sözcüğüyle ne anlatmak istediğine açıklık getirmek zorundadır. Ancak açıklama çabasının önünde zorlu bir engel daha vardır: Politika sözcüğünün farklı dillerdeki kullanımlarının yol açtığı anlam kaymaları... Fransızlar politika sözcüğünün eril ve dişil hallerine farklı anlamlar yükleyerek işi yeterince karmaşık hale getirmişlerdir.² İngilizce konuşan dünyada ise, politika (*politics*), siyasa (*policy*) ve yönetim şekli (*polity*) arasında ayırım yapılmıştır.³ Hem kültür hem de politika kavramlarına yüklenen farklı anlamlardan kaynaklanan bu karmaşa, kültür politikasının tanımı ve kapsamı konusunda bazı güçlülere yol açar.⁴ Dolayısıyla, kültür politikası araştırmacılarının politikadan ne kastetdiklerine açıklık getirmeleri kadar, tutarlı olmaları da önemlidir.

Kültür: Zahmetli bir kavram

Alfred L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn'un kültürün yüz altmış dört ayrı tanımı olduğunu ortaya koydukları *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* [Kültür: Kavramların ve Tanımların Eleştirel Bir İncelemesi, 1952] başlığını taşıyan monografilerinden bu yana yetmiş yıla yakın bir süre geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde kültür kavramının kapsama alanı ve göndermeleri, gündelik hayattaki farklı kullanımlarının yanı sıra antropoloji, sosyoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve psikoloji başta olmak üzere, farklı sorunsalları, araştırma nesnelere ve metodolojik tercihleri olan disiplinlerin kavramı sahiplenmeleri ve tüke-time sunmaları sonucu sürekli genişlemiştir. Özellikle de 1980'lerin sonundan itibaren "kültürel dönemeç" in (*cultural turn*) sosyal bilimler ve insan bilimleri üzerinde estirdiği fırtına sonucunda,⁵ kültür kavramına dayalı açıklamalarda bir patlama yaşanmış, kavramın zahmeti daha da artmıştır.

2 Fransızcada politika (*politique*) eril biçiminde (*le politique*) kurumsallaşmış politika, dişil biçiminde (*la politique*) ise politika bilimi ve siyasa anlamında kullanılmaktadır.

3 Kari Palonen, "Four Times of Politics: Policy, Polity, Politicking, and Politicization", *Alternatives: Global, Local, Political*, cilt 28, sayı 2, s. 171 ve 175. 19. yüzyıldan itibaren politika (*politics*) sözcüğü, hem bir alan hem de bir faaliyeti ifade etmiştir. "Siyasa" ise, Palonen'in de belirttiği gibi, siyasetin düzenleyici rolüne ve bu çerçevede yapılan faaliyet(ler)in hedef(ler)ine, bir projeye, plana ya da doktrine gönderme yapar. Dolayısıyla siyasa sözcüğünün teleolojik, başka bir anlatımla, belirli bir ereğe yönelten bir boyutu vardır.

4 Jim McGuigan, *Culture and the Public Sphere*, Routledge, Londra ve New York, 1996, s. 7. McGuigan'a göre "kültür politikası" kavramının, "kültürü zapturapt altına almak" (*policing culture*), başka bir anlatımla, "ona sanki tehlikeli bir suçluymuş gibi davranmak"la ilgili çağrışımları vardır. Bu çağrışımlar, siyasa (*policy*) ile "polislik faaliyeti" (*policing*) sözcükleri arasındaki etimolojik bağdan kaynaklanmaktadır. 16. yüzyılda eski Fransızcadan İngilizceye geçen ve genel anlamıyla "yönetim"e gönderme yapan "polis" sözcüğü, zamanla "siyasa" anlamında kullanılmaya başlamıştır.

5 Kate Nash, "The 'Cultural Turn' in Social Theory: Towards a Theory of Cultural Politics", *Sociology*, cilt 35, sayı 1, s. 78. Bu dönemde tüm akademik disiplinler üzerinde etkili olan "kültürel dö-

Oysa başlangıçta durum hiç de karmaşık değildir. Nitekim kültür sözcüğünün Ortaçağ'dan itibaren Fransızcadaki kullanımını inceleyen Cuhe, "Latince *cultura*'dan gelen ve tarlalara ve çiftlik hayvanlarına verilen bakım anlamına gelen sözcük XIII. yüzyıl sonlarına doğru ekilmiş biçilmiş toprak parçası anlamında geçiyor" saptamasını yapar ve kavramın giderek bir durumdan bir eyleme evrilerek, "toprağı işleme eylemi"ni ifade etmeye başladığını belirtir.⁶ Batı dünyasında kültür sözcüğünün mecazi anlamda kullanımına ise ilk kez Romalı filozof Cicero'nun *Tusculanae Disputationes* [Tusculum Tartışmaları, MÖ 45] yapıtında rastlanır. Söz konusu yapıtta Cicero, *cultura animi* mecazıyla insanın ruhunun işlenmesini/eğitilmesini ifade eder.⁷ Ancak mecazi kullanım, 18. yüzyıl sonuna kadar yaygınlaşmaz.⁸ Akla duyulan imanı simgeleyen Aydınlanma dönemi ise bir dönüm noktası olur. Aydınlanma ile birlikte kültür, önce zekânın formasyonuna, eğitime gönderme yapacaktır. Ancak söz konusu kullanım da zaman içinde dönüşüme uğrar. Cuhe'nün ifadesiyle, "Daha önce gördüğümüzün tersine, eylem olarak 'kültür'den (eğitme eylemi) durum olarak 'kültür'e (eğitim görmüş zekâ durumuna, 'kültür sahibi' bireyin durumuna) geçiliyor. Bu kullanım, yüzyılın bitiminde, 'doğa durumunda kalmış, kültürsüz' insanı küçülten ve bu deyişle 'doğa' ile 'kültür' arasındaki kavramsal karşıtlığı vurgulayan Fransız Akademisi'nin sözlüğünde (1798 basımı) kabul edilir. Aydınlanma düşünürleri için bu temel bir karşıtlıktır, kültürü insan cinsinin ayırıcı özelliği olarak düşünmüş oluyorlar. Bu düşünürler için kültür, tek bir bütün olarak gördükleri İnsanlığın, tarihi boyunca yığmış ve aktarmış olduğu bilgilerin bütünüdür."⁹ Rousseau'dan Kant'a çok sayıda düşünür, insanın hamlığını, gelişmemişliğini ve barbarlığını eğitim sayesinde, kültüre erişerek alt edeceğini düşünmektedir.¹⁰

Ren Nehri'nin öteki kıyısında ise kültür sözcüğünün imledikleri, daha karmaşık bir süreç izleyecektir. 18. yüzyıl itibariyle *Kultur*, hem Aydınlanma düşüncesinin hem de Fransızca bilmeyi kibarlık göstergesi olarak gören Alman üst sı-

---

nemeç"le birlikte, kültür, dil, söylem, kimlik, iktidar vb. olgulara yönelik ilgi ve vurgunun arttığı kuramsal arayışlara tanık olunmuştur. Bu çerçevede Nash, örneğin sosyoloji disiplninde "kültürel dönemeç" in iki temel biçim aldığını ileri sürer: İlki, kültürün sosyal ilişkileri ve kimlikleri oluşturmaya yaklaşımı ya da Nash'in tamamıyla "kültürün epistemolojik durumu"dur. İkincisi ise, kültürün çağdaş toplumda sosyal ilişkileri ve kimlikleri biçimlendirmede benzersiz bir rol üstlenmesi ya da "kültürün tarihsel durumu"dur. Nash'e göre "epistemolojik durum" kuramsal bir yaklaşımın ifadesi iken, "tarihsel durum" sosyal yaşamdaki tarihsel değişimleri dikkate alan ampirik bir yaklaşımı ifade eder.

6 Denys Cuhe, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, çev. Turgut Arnas, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 15-16.

7 Vassiliki Panoussi, "Roman Cultural Identity in Cicero's Pro Archia", (der.) Eleni Karamalengou ve Eugenia Makrygianni, *Studies on Classical, Byzantine and Modern Greek Literature and Culture*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2009, s. 518'den aktaran Raymond Scupin, "Culture: The Use and Abuse of an Anthropological Concept", (der.) C.L. Frisby, W.T. O'Donohue, *Cultural Competence in Applied Psychology. An Evaluation of Current Status and Future Directions*, Springer Nature, Cham, İsviçre, 2018, s. 243.

8 Cuhe, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, s. 16. Cuhe'e göre, kültür sözcüğü 18. yüzyılda genellikle tamlama şeklinde kullanılmaktadır: "Örneğin 'sanat kültürü' deniyor, 'edebiyat kültürü', 'bilim kültürü' deniyor, kültürü yapılacak şeyin belirtilmesi gerekiyor."

9 Cuhe, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, s. 16.

10 Scupin, "Culture: The Use and Abuse of an Anthropological Concept", s. 243.

nıflarının etkisiyle Fransızların kullandığı anlamıyla *culture* ile eşanlamlı kullanılmaya başlar.¹¹ *Kultur*, aynı zamanda Alman düşün dünyasında kilit bir önem taşıyan bir başka kavramla, bireyin yaşam boyu sürececek düşünsel ve manevi “oluş”unu ifade eden *Bildung*’la da yakından ilgilidir. Bununla birlikte 18. yüzyılın sonuna doğru kavram bir kez daha dönüşür. Artık yalnızca bireyin “durum” ve “oluş”unu değil, aynı zamanda topluluğu da ima etmeye başlar. Alman Romantikleriyle, özellikle de Johann Gottlieb Herder’le birlikte *Kultur*, ortak tarih, dil ve miras başta olmak üzere “ulus” olmayı mümkün kılacak çeşitli unsurları imleyecektir.¹² Herder, Aydınlanma düşünürlerinin çoğunda tanınan soyut evrensellik, tarihsel ilerleme ve mükemmelleşme anlatısına karşı, toplumların ve kültürlerin belirli tarihsel bağlamların ve zorunlulukların ürünü olduğunu savunur. Herder’e göre her kültür biriciktir; kültürler eşit değerdedir; halkların dilleri, tarihleri ve coğrafi konumlarına göre belirlenen özgül dünya görüşlerinin (*Weltanschauung*) yansımasıdır.¹³ Aydınlanma’ya tepki olarak çıkan Coşkunluk akımının (*Sturm und Drang*)¹⁴ zirvede olduğu bir dönemde yazdığı *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* [İnsanlığın Kültürüne Dair Bir Tarih Felsefesi, 1774] başta olmak üzere tarih felsefesi üzerine çalışmaları, Fransız Kantçı Aydınlanma anlayışıyla epistemolojik bir kopuş oluşturur. Herder’in kültür üzerine görüşleri, ilerleyen dönemlerde onu çok tartışılan düşünürlerden biri haline getirecektir. Örneğin 20. yüzyılın en önemli düşünce tarihçilerinden Isaiah Berlin, *Three Critics of the Enlightenment: Vico, Hamann, Herder* [Aydınlanma’nın Üç Eleştirmeni: Vico, Hamann, Herder, 2000]¹⁵ başlıklı kitabında Herder’i karşı-Aydınlanma içinde konumlandırırken Zeev Sternhell, *Les anti-Lumières. Une tradition du XVIIIe siècle à la guerre froide* da [Karşı-Aydınlanma. 18. Yüzyıldan Soğuk Savaş’a Bir Gelenek, 2006]¹⁶ düşünürün kültüre dayalı *Volksgeist* anlayışını karşı-Aydınlanmacı olarak değil, al-

11 Cuhe, *Sosyal Bilimlerde Kültür Kavramı*, s. 18-19.

12 Pierre Centlivres, “La Notion de culture dans l’anthropologie française: avatars et banalisation”, (der.) Réda Benkirane ve Erica Deuber Ziegler, *Culture & Cultures. Les chantiers de l’ethno*, Musée d’ethnographie de Genève, Cenevre, 2007, s. 46’dan aktaran Régis Meyran, “Genèse de la notion de culture: une perspective globale”, *Journal des anthropologues*, sayı 118-119, 2009, s. 193. Bruneau’ya göre “uygarlık” sözcüğü günümüzdeki anlamına yakın biçimiyle ilk kez fizyokratların öncüsü Mirabeau Markisi Victor Riqueti’nin *L’ami des hommes ou Traité sur la population* [İnsanların Dostu ya da Nüfus Üzerine İnceleme, 1756-1758] kitabında yer almıştır. Yazar burada uygarlığı barbarlığın karşıtı, geleneklerin yumuşaması, kibarlığın artması, zihnin eğitimi, sanat ve bilim kültürü, sanayi ve ticaretin gelişmesi, maddi ve lüks eşyaların edinilmesi anlamında kullanmaktaydı. İngiltere’ye ise, modern anlamıyla uygarlık kavramı İskoç Aydınlanması’nın önde gelen ismi Adam Ferguson’un *Essay on the History of Civil Society* [Sivil Toplumun Tarihi Üzerine Deneme, 1767] çalışması ile girecektir (Bu konuda bkz. Michel Bruneau, “Civilisation(s): pertinence ou résilience d’un terme ou d’un concept en géographie?”, *Annales de géographie*, cilt 4, sayı 674, 2010, s. 317).

13 Scupin, “Culture: The Use and Abuse of an Anthropological Concept”, s. 244.

14 “Coşkunluk akımı: (Almanca *Sturm und Drang* [Fırtına ve Coşku]), 18. yüzyıl sonlarında Almanya’da ortaya çıkan ve doğayı, duyguları ve insanın bireyselliğini yücelterek Aydınlanma çağının usçuluk kültürünü ortadan kaldırmayı amaçlayan edebiyat akımı” (“Coşkunluk akımı”, *Ana Britannica*, cilt 6, s. 186).

15 Isaiah Berlin, *Three Critics of the Enlightenment: Vico, Hamann, Herder*, Princeton University Press, Princeton, 2000.

16 Zeev Sternhell, *Les anti-Lumières. Une tradition du XVIIIe siècle à la guerre froide*, Fayard, Paris, 2006.

ternatif bir modernite arayışı olarak yorumlayacaktır. Herder, kültürlerin çoğulluğunu savunduğu için modern kültürel göreliliğin babası olarak anılacak, çağdaş çokkültürcüler için düşünsel bir referans kaynağı haline gelecek, Nazi ideolojisinin kaynaklarını bulmak için yazıları didik didik edilecek, satır araları titizlikle okunacaktır.

18. yüzyıl aynı zamanda kültür ile benzer göndermeleri olan ama bir o kadar da farklı bir başka kavramın, “uygarlık” sözcüğünün yaygın bir biçimde kullanıma girdiği ve farklı amaçlara hizmet ettiği bir dönemdir. Hem bir duruma hem de sürece gönderme yapan uygarlık, öncelikle barbarlığın karşıtıdır. Williams’ın ifadesiyle, “İnsanın kendi kendine seküler ve ileriye doğru gelişmesine yaptığı vurguyla Aydınlanma’nın genel ruhu vardır gerisinde. *Civilisation* bu tarihsel süreç anlamını dile getiriyor, aynı zamanda buna bağlı modernlik anlamını yüceltiyordu: ulaşılmış bir incelik ve düzen durumu.”¹⁷ Bu yönüyle kültür ve uygarlık, ilerlemeci tarih anlayışı içinde insanlığın birikerek birbirini izleyen halleridir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren her iki kavram da farklı bir boyut kazanır. Alman aydınları rasyonalist ve materyalist, derinlikten ve özgünlükten yoksun Batı uygarlığına karşı, “gerçek” Alman *Kultur*’unu öne çıkarırlar. Fransa ise, uygarlığının üstünlüğüyle ilgili en ufak bir kuşku duymaksızın kendine bir görev de biçmiştir: barbarları medenileştirmek. Bu çerçevede Fransa, sömürgeciliğini uygarlaştırıcı misyon iddiasıyla gerekçelendirirken, Alman İmparatorluğu bir kültürel devlet (*Kulturstaat*), Almanlar ise bir kültürel ulus (*Kulturnation*) olarak doğacaktır. Kısacası kültür ve uygarlık kavramları, artık iki devlet için de anlam kurucu bir nitelik taşımaktadır ve aralarındaki hegemonya mücadelesinde simgesel bir öneme sahiptir.¹⁸ Nitekim Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İtilaf Devletleri bu kanlı süreci, barbarlığı temsil eden Almanya’ya karşı uygarlığın mücadelesi olarak sunacaklardır.¹⁹

İnsan türünün devamlılığı açısından yaşamsal bir önem taşıyan toprağı işlemekten, yüzyıllar içinde hem topluluklar için bir ulus tahayyülü etrafında bütünleşmenin hem de devletlerin uluslararası alanda hegemonya inşasının aracı haline gelen kültür, bilim dünyasında uzun süre antropolojinin²⁰ ayrıcalıklı bir çalışma alanı olarak kalmıştır. Sewell’in da belirttiği gibi, bir araştırma nesnesi olarak kültür, 1970’li yıllarda bile sosyoloji ve siyaset biliminde marjinal bir konumdadır. 1964’te Birmingham Üniversitesi’nde kurulan Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi’nin araştırmaları, daha sonra kazanacağı *auradan* henüz yoksundur. Edebiyat çalışmaları alanında ise, her ne kadar Fransız yapısalcı ve post-yapısalcı kuramın katkısıyla metin analizi yönteminde bir devrim gerçekleşmiş olsa da, standart edebiyat metinlerinin ötesine geçilememiştir. Buna karşılık

17 Raymond Williams, “Civilisation [Uygarlık, medeniyet]”, *Anahtar Sözcükler*, s. 71.

18 Régis Meyran, “Genèse de la notion de culture: une perspective globale”, s. 2.

19 Gilbert Merlio, “Le pessimisme culturel entre la France et l’Allemagne”, *Mil neuf cent*, sayı 14, 1996, s. 63.

20 Antropoloji disiplinde kültür kavramının kullanımları ve 20. yüzyıl boyunca dönüşümü konusunda bkz. Pascal Perrineau, “Sur la notion de culture en anthropologie”, *Revue française de science politique*, cilt 25, sayı 5, 1975, s. 946-968.

1960'ların ortasından 1970'lerin ortasına kadarki yıllar –özellikle de Clifford James Geertz'in kült kitabı *Kültürlerin Yorumlanması*'nin (1973) yayımlanmasıyla açılan dönem–,²¹ Amerikan kültürel antropolojisinin altın çağı olarak kabul edilecektir. 1980'lerden sonra ise, oyun kuruculuk görevini Kültürel Çalışmalar üstlenecektir. Bu süreçte Kültürel Çalışmalar'ın bir yandan coğrafi ve entelektüel çevresi genişler, diğer yandan da postmodernizm rüzgârıyla birlikte Marksist paradigmadan, kimi araştırmacıların kültürel popülizm olarak tanımladığı yeni bir ruh haline bürünerek bir tür “akademik kültür çılgınlığı”nın (*culture mania*) ortaya çıkmasına neden olur.²² Üstelik “akademik kültür çılgınlığı”nın sosyal bilimler ve insan bilimlerinin çok sayıda disiplinini etkilemesi, kültür meselesine odaklanan çalışmaların artması ve çeşitlilik kazanmasıyla sonuçlanacaktır.

Söz konusu “akademik kültür çılgınlığı”nın yol açtığı anlam çeşitliliği ve karmaşıklık, kültür politikaları araştırmalarında hiç kuşkusuz önemli bir güçlük oluşturmuştur. Ancak durum iddia edildiği kadar da vahim değildir. Dağılımı toplamak, karmaşıklığı –basitleştirme pahasına– düzene sokmak mümkündür. Nitekim Sewell, günümüz akademik literatüründe kültür kavramının başlıca iki anlamda kullanıldığını dikkati çeker. İlk anlamıyla kültür, soyut bir teorik ve analitik kategoridir ve tekil halde kullanılır. İkinci anlamıyla ise, topluma ya da tanımlanabilir alt toplumsal gruplara dair somut bir olgudur ve çoğul halde kullanılır.²³ Öte yandan kültür politikası araştırmacıları açısından –diğer disiplinlerde de olduğu gibi– kültür kavramının, insan yaşam ve düşünce biçimlerinin bütününe gönderme yapan geniş anlamıyla kullanımı ile dar anlamda kullanımı (sanatlar ve edebiyat alanının sembolik üretimlerinin bütünü) arasındaki ayrım da, araştırmacıyı, sorunsalı temelinde tercihte bulunmaya, bir kullanım muhasebesi yapmaya yöneltir işini nispeten kolaylaştırır.

Kültür kavramının çetrefillliğini bir kez aştıktan sonra, araştırmacı, kültür politikası kavramının tanımı konusunda da bir kullanım muhasebesi yapmak zorundadır. Aslında kültürün dağıttığını politika sözcüğü bir ölçüde de olsa toplar. Girard'ın da belirttiği gibi kültür politikası ifadesi, kültürden çok politika kavramının gönderme yaptığı olgu ve eylemlerle ilgilidir.²⁴ Zira kültür politikası da diğer politikalar gibidir. Özelliğidir belki, ama nihayetinde bir politikadır. Bu bağlamda politik aktör (hükümet, kurum, sendika, belediye, şirket vb.) kim olursa olsun, politikadan söz edildiğinde, meşru bir otorite tarafından tutarlı bir biçimde bir araya getirilen kısa, orta ve uzun vadeli ve ölçülebilir niteliksel ve niceliksel hedeflerin, insan kaynaklarının ve mali kaynakların ve hukuki düzenlemeler başta olmak üzere çeşitli araçların bir arada bulunması ge-

21 Clifford Geertz, *Kültürlerin Yorumlanması*, çev. Hakan Gür, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

22 William H. Sewell, Jr., “The Concepts of Culture”, (der.) Victoria E. Bonnell ve Lynn Hunt, *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Culture and Society*, University of California Press, California, 1999, s. 36.

23 Sewell, “The Concepts of Culture”, s. 39-40. Sewell, bu ayrımın dikkate alınmamasının özellikle de çağdaş antropoloji disiplini ve kültür teorisinde önemli sakıncalar doğurduğuna dikkat çeker.

24 Augustin Girard, “Politique publique de la culture”, (der.) Emmanuel de Waresquiel, *Dictionnaire des politiques culturelles de la France depuis 1959*, Larousse-Bordas/Her, Paris, 2001, s. 510-511.

rekir.²⁵ Dolayısıyla kültür politikaları araştırmacıları da diğer politikalarla karşılaştırıldığında kültür olgusunun ozellikli doğasını göz ardı etmeden –ama aşırını anlam da yüklemeyen– politika kavramının gereklerini karşılayıp karşılamadığını dikkate almalıdır.

Bu çalışmada kültür politikası, politika tanımının kapsamı daha da daraltılarak kamu politikası çerçevesinde ele alınmıştır. Söz konusu sınırlama belirli ölçüde kolaylık sağlasa da kamu politikasının tanımının da sabit olmadığını, muğlaklık barındırdığını, tarihsel süreç içinde devletin ve kamusal alanın tanımının geçirdiği dönüşüm ve farklı coğrafyalardaki tezahürleriyle bağlantılı olarak zamanda ve mekânda farklılıklar taşıyabileceğini dikkate almak gerekir. Bu nedenle literatürde kamu politikasının tanımını yapan yazarlar, kesinliklerden kaçınmak ve farklı örnekleri dışarıda bırakmamak adına yetinmeci (*minimalist*) bir açıklama getirirler: “Bir kamu politikası, toplumun bir sektöründe ya da coğrafi alanda, bir hükümet eylem programı biçiminde ortaya çıkar.”²⁶ Ancak Muller’e göre, kamu politikası ile hükümetin eylem programını özdeşleştiren bu tür tanımlar –bazı kolaylıklar sunsa da– kamu politikasının belirli bir dönemde ortaya çıkmasına yol açan toplumsal ihtiyaç ve talepleri göz ardı etmesi nedeniyle sorunludur. Bu nedenle Muller, kamu politikasının “bir toplumsal aracılık (*mediation*) süreci” olarak ele alınmasının önemini vurgular. Zira kamu politikasının konusu, bir sektör ile diğerleri arasında ya da bir sektör ile toplumun geneli arasında baş gösterebilecek sorunlar konusunda sorumluluk üstlenmekle ilgilidir.²⁷

Kültür politikası diğer kamu politikalarıyla karşılaştırıldığında daha geç bir dönemde, İkinci Dünya Savaşı sonrasının refah devleti anlayışıyla ortaya çıkmıştır.²⁸ 20. yüzyılın refah devleti, Rosanvallon’a göre aslında 14. yüzyılda doğan “‘klasik’ koruyucu devletin derinleştirilmiş ve genişletilmiş halidir.”²⁹ Söz konusu derinleşme ve genişleme, devletin piyasa ekonomisinin eksiklik ve başarısızlıklarını telafi etmek ve yurttaşların en geniş anlamda tanımlanan refahını –kültürel refahı da dahil– yükseltmek amacıyla farklı alanlara yönelik müdahalesini artırması anlamına gelmektedir. Devletin kültür alanına müdahale etmesi de yurttaşların en azından biçimsel eşitliğini sağlama, başka bir anlatımla kültürün demokratikleşmesi ideali kapsamında kültüre erişimini evrenselleştirme iradesiyle ilgilidir. Dolayısıyla Saez’in de belirttiği gibi, kamu otoritelerinin kül-

25 A.g.m., s. 511.

26 Yves Mény ve Jean-Claude Thoenig, *Politiques publiques*, PUF, Paris, 1989, s. 130’dan aktaran Pierre Muller, *Les Politiques publiques*, PUF, Paris, 1990, s. 23.

27 Muller, *Les Politiques publiques*, s. 24.

28 Pierre-Michel Menger, “Les politiques culturelles. Modèles et évolutions”, (der.) Philippe Poirrier, *Pour une histoire des politiques culturelles dans le monde*, La Documentation française, Paris, 2011, s. 465. Kültürün refah devletlerinin gündeminde yer almaya başladığı 1950’lerle birlikte, Batılı devletler, daha önceleri düzensiz bir biçimde ve sektörel bazda –genellikle müzelere ve büyük sahne sanatları kurumlarına– olan desteklerini genişletmek ve sistematik hale getirmek üzere bütçeden pay ayırmışlardır. Kültürün demokratikleşmesinin ana hedef olduğu bu dönemde, kültürün tanımı yüksek kültürle sınırlıdır. Bu çerçevede kültürel arz politikası dar bir açıdan hayata geçirilecektir.

29 Pierre Rosanvallon, *Refah Devletinın Krizi*, çev. Burcu şahinli, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 21.

tür ve sanat alanına müdahalesinin geçmişi çok eskilere dayansa da, kültür alanının bir kamu politikası aracılığıyla düzenlenmesi görece yeni bir olgudur.³⁰ Bununla birlikte kültür ve sanat politikası da bir proto-tarihe sahiptir hiç kuşkusuz. Tarihsel mesenlik ya da kültür ve sanatta devlet patronajı,³¹ modern kültür politikasının arka planını oluşturur. Mesenlik kurumunun hangi dönemde başladığı literatürde tartışmalı bir konudur.³² Bununla birlikte egemenlerin, tarihin çok erken dönemlerinden itibaren kişisel iktidarlarını sembolik düzeyde pekiştirmek, *grandeur*'lerini [azametlerini] gözler önüne sermek için sanatı ve sanatçıları desteklediği bilinmektedir. Rönesans döneminde ise, kral ya da kraliçenin özel servetinin devletin kamusal mülkiyetinden ayrılmasıyla birlikte, sanata ve sanatçılara yönelik kişisel ve özel patronaj giderek bir devlet maslahatına dönüşmüş, bu çerçevede sanat alanını düzenlemek üzere devletin idari yapısı içinde özgül kurumlar oluşturulmuştur. Artık, egemenin kişisel gücünün ve sanatsal tercihlerinin ötesinde, Kilise'yle rekabet içinde olan devletin büyüklüğünün, prestijinin ve ahlaki gücününün sergilenmesi söz konusudur. Ancak, devlet patronajına, başka bir anlatımla kamu otoritelerinin kültür ve sanat alanına yaptıkları çeşitli müdahale ve destek biçimlerinin varlığına rağmen, kültür politikasından söz etmek için henüz çok erkendir. Dubois'ın da belirttiği gibi, kültür politikasının tarih sahnesinde ortaya çıkması, söz konusu müdahale ve desteklerin bir kamu politikası bağlamında özgül bir biçimde bir araya getirilmesi ve düzenlenmesiyle mümkün olacaktır.³³ Bu çerçevede, kültür alanına müdahale ve destek biçimlerinin kurumsallaşması, değişen ihtiyaç ve talepler doğrultusunda yeni müdahale alanları ve biçimlerinin keşfedilmesi sonucu idari yetki ve sorumlulukların farklılaşması, bürokratik bir örgütlenmenin ve personel kadrosunun oluşması, özgül mesleki uygulamaların belirlenmesi ve belirli bir içeriğin ve söylemin (metinler, idari raporlar, demeçler, kararname vb.) yerleş-

30 Guy Saez, "Les politiques de la culture", (der.) Madeleine Grawitz ve Jean Leca, *Traité de science politique*, cilt 4, PUF, Paris, 1983, s. 390.

31 Toby Miller ve George Yudice, *Cultural Policy*, Sage, Londra, 2002, s. 5-6. Miller ve Yudice'ye göre, Foucaultcu anlamda yönetimselliğin ortaya çıkması öncesinde egemenlerin kültür ve sanat alanına yönelik müdahaleleri, sembolik ve büyük ölçüde pragmatiktir. Ancak kültür politikasının proto-tarihinde dahi günümüzde de geçerli olan iki amaç söz konusudur: sübvansiyon ve eğitim.

32 Zeynep Rona, "Mesen", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 2, YEM Yayın, İstanbul, 2008, s. 1028. Mesenlik kurumunu kimi araştırmacılar Roma İmparatoru Augustus'un danışmanı, Horatius ve Vergilius'un hâmisisi Maecenas'la (MÖ 70-MÖ 8) başlatırken, kimilerine göre "Gerçek anlamda mesenlik kavramı ya da sanat koruyuculuğu kavramı ancak 17. yüzyılda gelişmiştir. Zira bu tarihten önceki sanat koruyuculuğu aslında 'sanat sanat içindir' görüşüne temellenmekten çok, sanatın kişilerin toplum içindeki prestijini artıran ya da dinsel amaçlara hizmet eden bir olgu oluşuna dayanmaktaydı. Sanat ürünleri çoğu kez zenginlik göstergesiydi ve yetenekli bir sanatçıyı korumak, kişiye toplumsal prestij sağlıyordu". Bu çerçevede, "Antik Mısır'dan Yunan ve Roma'ya, hükümdarlar ve soylular, yazarlara, şairlere ve sanatçılara destek ve koruma sağlamış; Rönesans'la birlikte egemenlerin sanatçılara sipariş verme uygulaması yaygınlaşmış ve 'altın çağ' yaşanmış; 16. ve 17. yüzyılda orta sınıfın güçlenmeye başlamasıyla bir yandan sivil mesenlik gelişme gösterirken, bir yandan da monarşilerin merkezileşmesiyle sanatçılar saraya daha bağımlı kılınmış" ve "19.yüzyılda Papaların gücünün azalması ve Fransa Kralı XIV. Louis'nin ölümüyle, sarayın merkezleşmiş sanat koruyuculuğu dönemi de sona ermiştir" (s. 1029).

33 Vincent Dubois, "Cultural Policy Regimes in Western Europe", (der.) James D. Wright, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, cilt 5, Elsevier, s. 460.

mesi gerekmiştir.³⁴ Kısacası bir kamu politikası olarak kültür politikası, tarihsel devlet patronajından hem amaçları hem de mekanizmaları açısından yapısal ve niteliksel farklılıklar taşır. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışı doğrultusunda ortaya çıkmış olması rastlantı değil, zorunluluğun sonucudur.

Tarihselleştirme hiç kuşkusuz önemlidir. Ancak kültür politikasının hangi dönemde ortaya çıktığı kadar, bir kamu politikası olarak hangi alanları kapsadığı ve/veya kapsamadığı da literatürde önemli bir tartışma konusudur. Bu çerçevede bazı yazarlar, kültür politikası ile aynı “ekolojik çevre” içinde yer alan sanat politikası arasındaki –her ne kadar bir dizi ortaklık ve geçirgenlik söz konusu olsa da– belirgin ayrımlara işaret ederler. Nitekim Mulcahy'nin de vurguladığı gibi, günümüzde kültür politikası, geleneksel olarak sanat politikasıyla ilişkilendirilen faaliyetlerden çok daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Geleneksel sanat politikaları, “müzeler, görsel sanatlar (resim, heykel ve seramik), performans sanatları (senfonik, oda ve koro müziği; caz, modern dans, opera ve müzik tiyatrosu ve ‘ciddi’ tiyatro), tarihsel mirasın korunması ve beşeri programlar (yaratıcı yazarlık ve şiir gibi)” alanlarına yönelik kamu desteğini kapsamaktaydı. Oysa modern kültür politikası, yukarıda belirtilen geleneksel alanlardaki faaliyetlerin yanı sıra “kütüphane ve arşivler; savaş meydanları, hayvanat bahçeleri, botanik bahçeleri, arboretumlar, akvaryumlar, parklar olduğu gibi halk kutlamaları, fuarlar ve festivaller; yorgancılık, folk müziği, halk dansları, zanaatlar; belki sirk performansları, rodeolar ve bando takımlarının bazı türleri”ne de kamu desteği sağlanması anlamına gelmektedir.³⁵ Öte yandan literatürde televizyon ve radyo, genelde yayıncılık politikası çerçevesinde ele alınsa da, kültür politikasının bir parçası olarak değerlendirilenler de bulunmaktadır. Benzer bir biçimde bazı yazarlar, eğitim politikasını da kültür politikasının bir bileşeni olarak kabul etme eğilimindedirler. Son olarak, kamu otoritelerinin kültür endüstrilerine ve yaratıcı endüstrilere verdikleri giderek artan önem ve destek nedeniyle, bunların da kültür politikası kapsamı içinde ele alınması söz konusudur.³⁶

Kültür politikasının kapsamı, yani hangi sektörlerde ne yapıldığı önemlidir. Ancak diğer kamu politikalarında olduğu gibi kültür politikası da yalnızca yapılanları değil, yapılmayanları da kapsar. Başka bir anlatımla, belirli bir alana yönelik kamu politikasının değerlendirilmesinde kamu otoritelerinin müdahaleleri kadar, bilinçli olarak müdahale etmedikleri ya da müdahaleden kaçındıkları alanlar da³⁷ anlamlı ipuçları sağlar. Dikkate alınması gereken bir başka noktada da, her türlü politikada olduğu gibi kültür politikasının da belirli bir müdahale alanında sonuçlar elde etmeye yönelik açık hedeflerinin olduğu gibi, ba-

34 Iona Popa, “Approches politistes des politiques culturelles”, <http://observatoire-omic.org>.

35 Kevin V. Mulcahy, “Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches”, *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, cilt 35, sayı 4, s. 321.

36 A.g.m., s. 321.

37 Jean-Claude Thoenig, “Politique publique”, (der.) Laurie Boussaguet, Sophie Jacquot, Pauline Ravinet, *Dictionnaire des politiques publiques*, Presses de Sciences PO, Paris, 2010, s. 421-422.

zı örtük hedeflerinin de bulunduğudur.³⁸ Bu çerçevede devlet-kültür ilişkilerini değerlendiren Williams'ın işaret ettiği “gerçek kültür politikası” (*cultural policy proper*) ile “görüntü olarak kültür politikası” (*cultural policy as display*) ayrımı, önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Williams'a göre, “görüntü olarak kültür politikası” aslında son derece görünür olmasına rağmen genelde gözden kaçmaktadır. Williams, söz konusu ayırmadan hareketle beş tür devlet-kültür ilişkisi saptar: “Gerçek kültür politikası”, 1) Sanat alanında kamu patronajı; 2) Medya regülasyonu; 3) Kültürel kimliğin müzakere yoluyla inşasını kapsar. “Görüntü olarak kültür politikası” ise, 1) Ulusal yüceltme; 2) Ekonomik indirgemecilik ile ilgilidir.³⁹ Williams'ın “gerçek kültür politikası” başlığı altında topladığı unsurlar, günümüzün karmaşıklaşan dünyası için biraz köhne kalsa da⁴⁰ kültür politikası değerlendirilirken açık hedeflerin yanı sıra örtük hedeflerin de dikkate alınması, analitik bir araç sağlayacaktır. Başka bir anlatımla, kültür politikasının, ekonomiden sağlığa, sosyal refahtan dış politikaya kadar geniş bir alanda diğer kamu politikalarıyla yakın ilişki içinde olması ve bu yönüyle “ekolojik bir karmaşıklıkla” sahip⁴¹ bulunması nedeniyle, söz konusu ayrımın dikkate alınması önemlidir.

Kültür politikası çalışmaları: Genç bir disiplin

Kültür politikasının bağımsız bir akademik disiplin ve araştırma alanı olarak ortaya çıkışı görece yenidir.⁴² Akademik disiplinler ve araştırma alanları her zaman için bir ihtiyaca cevap vermek üzere ortaya çıkar ve büyük ölçüde benzer bir güzergâh izlerler. Bu güzergâhta araştırma alanının profesyonelleşmesini sağlayacak kurumsal yapıların (mevkiler, kürsüler, laboratuvarlar, merkezler) ve bilim topluluğunun ortaya çıkması; kurumlar ve bilim topluluğu arasında çeşitli iletişim ağlarının (araştırmacı dernek ve birlikleri, bilimsel etkinlikler ve başta dergiler olmak üzere yayıncılık) gelişmesi; bilimsel bilginin üretimi (bilimsel terminolojinin, araştırma yöntemlerinin, kuramsal modellerin ve veri analiz yöntemlerinin az çok yerleşikleşmesi) ve yeniden üretiminin güvence altına alınması; üretilen bilginin toplumsal ve akademik meşruiyet kazanma-

38 J.M. Schuster, *Mapping State Cultural Policy: The State of Washington*, University of Chicago, Cultural Policy Center, Chicago, 2003, s. 1'den aktaran Mulcahy, “Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches”, s. 320.

39 Raymond Williams, “State, Culture and Beyond”, (der.) Lisa Appignanesi, *Culture and the State*, Institute of Contemporary Arts, Londra, 1984'ten aktaran Jim McGuigan, *Rethinking Cultural Policy*, Open University Press, Londra, 2004, s. 64.

40 McGuigan, *a.g.e.*, s. 104. McGuigan, Williams'ın “gerçek kültür politikası” kategorisini, İkinci Dünya Savaşı sonrası devlet müdahalesi anlayışıyla sınırlı olduğu gerekçesiyle eleştirir. McGuigan'a göre Williams, bu kategoriyi sunduğu 1980'lerde, kültür politikalarının artık uluslararasılaşma ve yerleşme süreçlerinin etkisi altına girdiğini görmezden gelmiştir.

41 Kevin Mulcahy, “Cultural Policy”, (der.) B. Guy Peters ve J. Pierre, *Handbook of Public Policy*, Sage, Londra, 2006, s. 268'den aktaran David Bell ve Kate Oakley, *Cultural Policy*, Routledge, Oxon, 2014, s. 46.

42 Cécile Martin, “Utilité et usages de la recherche dans la construction des politiques publiques de la culture”, (der.) Guy Saez ve Jean-Pierre Saez, *Les nouveaux enjeux des politiques culturelles. Dynamiques européennes*, La Découverte, Paris, 2012, s. 388.

rine Dünya Konferansı'nda (Conférence mondiale sur les politiques culturelles-Mondiacult) gündeme getirilen konular, meseleler ve "Nihai Rapor", alan açısından bir dönüm noktası oluşturacaktır. Bu çerçevede konferansta alınan tavsiye kararı sonucu 1988-1997 dönemi Birleşmiş Milletler (BM) Kültürel Kalkınma Dünya On Yılı ilan edilmiştir. Ancak söz konusu on yıl, birçok alanda kaydedilen gelişmeye karşın kültür politikaları araştırmalarında anlamlı bir ilerleme sağlamamıştır.⁴⁹

1970'li yıllarla birlikte Avrupa Konseyi de devletlerin yanı sıra bölgelerin, kentlerin ve mahallelerin kültür politikalarını mercek altına almaya yönelik araştırma programlarının oluşturulmasında öncü bir rol üstlenecektir.⁵⁰ 1980'lerde Avrupa Konseyi'nin girişimiyle başta eğitim olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılan ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kültür politikalarına da uygulanmaya başlaması, araştırmaların artması ve çeşitlenmesine yol açmıştır.⁵¹ Avrupa Konseyi'nin yeni temalar (kültürlerarası siteler, kültürel çeşitlilik, kültürlerarası diyalog vb.) etrafında geliştirdikleri çeşitli programlar sayesinde, günümüzde Avrupa'daki kültür meselelerine panoramik de olsa bir bakış mümkündür.⁵² Bununla birlikte Martin'in de ifade ettiği gibi, araştırmalara destek veren siparişçilerin yıllar içinde çeşitlenmesine rağmen ele alınan sorunsallarda ve analiz yöntemlerinde dikkate değer gelişmeye tanık olunmamıştır. Zira araştırmalara verilen mali destekler genelde daha hızlı tüketilebilir olan "moda" konulara yönelmiş; araştırmalar siparişçinin talep ettiği konularla sınırlı kalmış;⁵³ fonlardan yararlanabilmek, Šešić'in de ifadesiyle "kültürel sürdürülebilirlik",

---

kümetlerarası Konferans (Asiacult), 1975'te Accra'daki Afrika'da Kültür Politikaları Üzerine Hükümetlerarası Konferans (Africacult), 1978'de Bogota'daki Latin Amerika ve Karayipler'de Kültür Politikaları Üzerine Dünya Konferansı (Americacult) ve 1981'de Arap Eğitim, Kültür ve Bilim Teşkilatı (ALESCO) tarafından Bağdat'da düzenlenen Arap Kültürden Sorumlu Bakanlar Üçüncü Konferansı'dır.

49 Kleberg ve Schultz, "Évaluer les politiques culturelles: Une rétrospective", s. 26.

50 Martin, "Utilité et usages de la recherche dans la construction des politiques publiques de la culture", s. 388.

51 Kleberg ve Schultz, "Évaluer les politiques culturelles: Une rétrospective", s. 27. 1985'te Avrupa Konseyi'nin düzenlediği Ulusal Kültür Politikalarının Değerlendirilmesi için Yöntemler (*Méthodes pour l'évaluation des politiques culturelles nationales*) seminerinin katılımcıları, kültür politikalarının değerlendirilmesinde kullanılan yöntemlerin ve deneyimlerin karşılıklı olarak paylaşılması yoluyla karşılaştırmalar yapılması ihtiyacını dile getirmişlerdir. Seminerde alınan kararlardan biri de kültürel kalkınmayla ilgili istatistiki verilerin ayrıntılı bir biçimde düzenlenmesi gerektiğidir.

52 Martin, "Utilité et usages de la recherche dans la construction des politiques publiques de la culture", s. 388-389. Avrupa Konseyi bünyesinde yapılan çalışmalar arasında, özellikle kültür, kültür mirası ve medya alanındaki gelişmeleri izleyen Avrupa Kültür Gözlem: Kültürel Yönetişim Gözlemevi (Culture Watch Europe: Cultural Governance Observatory) adlı web platformu ve Avrupa Konseyi'nin ve ERICarts'ın projesi olan, devletlerin kültür politikalarıyla ilgili verilerin ve gelişmelerin derlendiği Kültür Politikaları ve Eğilimleri Külliyyatı (Compendium of Cultural Policies and Trends) bulunmaktadır. Öte yandan Avrupa Komisyonu ve UNESCO tarafından desteklenen çalışmaların yanı sıra, Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler'in (Cités et gouvernements locaux unis-CGLU) kalkınmanın dördüncü ayağı olarak değerlendirilen kültürün rolünü ortaya çıkarmak için fonladıkları araştırmaları ve uluslararası vakıfların verdikleri araştırma desteklerini de dikkate almak gerekir.

53 Martin, "Utilité et usages de la recherche dans la construction des politiques publiques de la culture", s. 389.

“yaratıcı endüstriler” ya da “kentsel yenilenme”⁵⁴ gibi özgül ihtiyaçların dayattığı sorunsal ve kavramsal çerçeveye sıkışmıştır.

Uluslararası kuruluşlar bünyesinde görece erken bir dönemde gerçekleştirilen, ancak yeterince verimli olamayan çalışmalara karşılık, kültür politikası alanındaki akademik araştırmalar daha geç bir tarihte ortaya çıkmış, özellikle de 1990’larla birlikte kayda değer bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde kültür politikası alanında çalışan bağımsız ve kurumsal akademik camia, yayın sektörü ve iletişim ağları genişlemeye başlamış; farklı disiplinlerin katkılarıyla kuramsal, kavramsal ve metodolojik tercihler çeşitlenmiş; disiplinler arasında kültür meselesini sahiplenme mücadelesiyle birlikte tartışma ortamı canlanmıştır. Söz konusu çalışmalarla kaydedilen bu birikim, günümüzün kültür politikası araştırmacılarına sağladığı analitik araçlar nedeniyle önemlidir. Bununla birlikte özellikle son yirmi yılda dünya çapında yaşanan gelişmeler, kültür ve sanat alanı üzerinde derin bir dönüşüme yol açmıştır. Saez’in de belirttiği gibi, “küreselleşme ve dünya-ekonomünün ağırlık merkezinin yeniden dağılımı, Avrupa modelinin krizi, ulus-devletlerin sürekli zayıflaması, yerel güçlerin güç kazanması, metropolleşme olgularının belirginlik kazanması, internet ve sayısal teknolojilerin kültürün üretim, tüketim ve yayınımları üzerindeki etkisi, geleneksel ayrımların karışması (seçkin ya da popüler kültür; yerel, ulusal ya da evrensel kültür...), sanatsal formların genişlemesi ve melezleşmesi, kültürel çeşitlilik ya da sürdürülebilir kalkınma temalarıyla ilişkili meseleler” başta olmak üzere bir dizi dönüşüm, hem uygulayıcıların hem de araştırmacıların dikkate alması gereken hususlar haline gelmiştir.⁵⁵ Kısacası kültür politikası çalışmak zahmetlidir ve sürekli uyanık olmayı gerektirir.

Kültür politikası “çalışmak”

Kültür politikası çalışmak, mayınlı bir arazide ilerlemeye benzer. Farklı disiplinlerden gelen ve kuramsal yaklaşımları, kavramsal bagajları ve metodolojik tercihleri nedeniyle birbirleriyle neredeyse kavgalı olan (kurumsal ya da bireysel) araştırmacıların bilgi ürettiği bir alanda çalışmak, kendine özgü güçlükler barındırır. Aslında sahanın kendine özgü güçlükleri olduğu iddiası, büyük ölçüde kültür politikasının kendine özgü olduğu ve bu çerçevede diğer kamu politikalarından farklı, hatta biricik olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır.⁵⁶ Oysa kültür politikası biricik değildir; güçlük, daha çok kültür politikası çalışmalarının çok parçalı yapısıyla ilgilidir ve aslında araştırmacının karşısında iki temel mesele vardır: İlki, farklı disiplinlerin “kültür”den ve “kültür alanına ka-

54 “Highlights of the debate session: Cultural Policy Research and Professionalisation of the Cultural Sector”, encatc, Hildesheim, 10 Eylül 2014, s. 3, https://www.encatc.org/media/416-cultural_policy_research_professionalisation_highlights.pdf.

55 Jean-Pierre Saez, “L’artiste, le chercheur, le politique, le citoyen: Enjeux d’une rencontre”, (der.) Guy Saez ve Jean-Pierre Saez, *Les nouveaux enjeux des politiques culturelles. Dynamiques européennes*, s. 11.

56 Clive Gray, “Analysing cultural policy: incorrigibly plural or ontologically incompatible?”, *International Journal of Cultural Policy*, cilt 16, sayı 2, Mayıs 2010, s. 217.